

Saja-aastane rahvusülikool.

Foto: Andres Tennus

Mida on sotsiaalteadustel Eestile anda?

KAIRI KREEGIPUU

Tartu Ülikooli sotsiaalteaduste valdkonna teadusarendusprodekaan, eksperimentaalpsühholoogia dotsent, vanemteadur

RAÜL EAMETS

Tartu Ülikooli sotsiaalteaduste valdkonna dekaan, makroökonoomika professor

Sotsiaalteadlasteta poleks Eesti riiki loodud ning nende tegevus aitab riigil ja selle elanikel paremini toime tulla.

Harimata rahvas on endale mõistmata jäävaid tegevusi ikka pika pilguga vaadanud. Juba Oskar Kallas ja Mihkel Ostrov kogesid seda 1888. aastal oma vanavara kogumise retkedel Alutagusel ringi rännates, et neid hobusevarasteks peeti: „Muidugi vaadati meie pääle kõrtsis kui imeloomade pääle. Mis nad ometi peaksid tahtma ja olema? Kas on Kullamaa kuningad või Soome soolapuhujad, on nad hobusevargad või hingemaa väljaandjad? Ega ometi ükski inimene nende tühjade vanade laulude pärast maad kaudu rändama ja aega viitma ei hakka. Nõnda mõeldi ja üteldi“ (viidatud Õunapuu 2006 järgi). Vaatamata sellele kogusid toonased tudengid 679 lehekülge laule ja jutte, mis pole Eesti rahva vaimuvarana unustuste hõlma vajunud, vaid on nüüd Eesti Kirjandusmuuseumis tallel.

Kui Hurda ja Kallase ajal levis info peamiselt suust suhu ja ajalehe veergudel, siis tänapäeval on igal teadlasel oluliselt rohkem võimalusi oma tegevusest teada anda. Traditsiooniliselt on teadlaste informatsioonivahendiks nende kirjutatud artiklid teadusajakirjades ja raamatu(peatüki)d. Järjest aktiivsemalt võetakse lisaks traditsioonilisele meediale sõna sotsiaalmeedias, esinetakse küla-lisena (arengu)konverentsidel ja koolides ning kasutatakse oma teadustulemusi nii tudengite õpetamisel kui ka era- ja avaliku sektori töötajate täienduskoolituses. Avalik sektor on üha rohkem hakanud tellima teadlastelt rakendusuuringud, mõjuanalüüse, riskianalüüse, tulevikutsenaariumeid jms. Infokanalite valik, aga ka informatsiooni hulk on võrreldes 140 aasta taguse ajaga kujuteldamatult suurenenud.

See kõik on väga loomulik, sest ülikooli üks rolle õpetamise ja teadustöö kõrval on kahtlemata ühiskonna teenimine. Tartu Ülikool (TÜ) on seda rolli täinud juba varsti pea 400 aastat, sellest viimased 100 aastat eestikeelsena. Käesoleval aastal tähistatakse seega juubelit – täitub 100 aastat eestikeelset ülikooli Tartus. See on väärikas ajend kirjutada Riigikogu Toimetiste veergudel selges eesti keeles sellest, mida sotsiaalteaduste valdkonna teadlased saavad Eesti elu edendamiseks teha.

Aga enne konkreetsete artiklite juurde minemist tahaksime natuke rääkida mõistetest ja müütidest, mis sotsiaalteaduste ümber keerlevad.

KES ON ÜHISKONNATEADLASED VÕI SOTSIAALTEADLASED?

Rahvusvaheline õppevaldkondade klassifikaator (ISCED) käsitleb kolme laia ainevalda, mida võiks ühiskonnateadustena määratleda:

1. sotsiaalteadus (politolooogia, psühholoogia, ajakirjandus, sotsioloogia ja majandusteadus);
2. ärimus ja õigus;
3. haridusteadused.

Tartu Ülikoolis kuulub sotsiaalteaduste alla natuke rohkem distsipliine, lisaks nimetatud kolmele ainevallale loetakse sotsiaalteaduste hulka ka kommunikatsioon, demograafia, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika. Rahvusvaheliselt on pilt palju kirjum ja mitmekesisem: mõnes ülikoolis loetakse sotsiaalteaduste hulka ka semiootika ja kultuuriantropoloogia, mis TÜs kuuluvad humanitaarteaduste sekka. Inimgeograafia, mida ka sotsiaalteaduseks loetakse, kuulub Tartus aga loodusteaduste alla. Nagu eelnev kirjeldus näitab, on terminoloogilist liigirikkust palju ning eks ka siin on tegelik elu kiiremini arenenud kui kategooriad järele jõuavad. Üks markantsem näide on rahvusvahelisest klassifikaatorist, kus majandusteadus (*economics*) kuulub sotsiaalteaduste alla ning ärimus (*business administration*) moodustab koos õigusega omaette kategooria. Teisalt kuulub mõnes ülikoolis psühholoogia hoopis meditsiini valdkonna alla. Alljärgnevas tekstis kasutame lihtsuse mõttes ühiskonnateadlasi ja sotsiaalteadlasi sünonüümidenä.

MÜÜDID JA TEGELIKKUS. Järgnevalt üritame kummutada mõningaid müüte (sotsiaal)teaduste ja -teadlaste kohta ühiskonnas.

„Teadlased on eluvõõrad nohikud“.

Levib üks koomilisevõitu stereotüüp nohik-teadlasest, kes on hajameelne ja väljaspool oma kitsast teadusala ütle mata saamatu. Kunagi valgena säranud kitli hõlmade lehvides ja pidevalt prille otsides toimetab ta aga laboris nagu

kala vees. Entsüklopeedilised teadmised transformeeruvad kolbepidi susiseva auru saatel selgeteks joonisteks ja graafikuteks. Ilus, mõneti isegi kadestamisväärne, aga reeglina täiesti vale pilt!

Iga teadlane, kes on juhtinud mõne uue teema arendamist näiteks doktoritöö mahus, on kahtlusteta üle keskmise eestkõneleja, juht, ideede generaator, õpetaja, logistik, audiitor, andmehaldur, -analüütik ja oma mõtete loogiliselt kirjapanija. Me kasutaksime siinkohal isegi sellist terminit nagu akadeemiline ettevõtlus. Teadlane peab meie projektipõhises ühiskonnas pidevalt otsima raha (nii nagu iduettevõtte), oskama ennast turundada (st kirjutama projekte, mis võimaldaksid teadustööd teha), tegelema raamatupidamisega (projekti aruandlus), palkama endale abiks assistente, doktorante (ehk olema tööandja). Tõsi, erinevalt päris ettevõtjast ei pane teadlane mängu oma isiklikku vara ja rahalisi vahendeid, vähemasti mitte kunagi sellises mahus nagu teeb seda ettevõtja. Samas võitlus turu ehk ideede leviku ja koolkonna elujõulisuse pärast pole akadeemilises maailmas sugugi tundmatu, mõnes valdkonnas käib väga tihe rebimine. TÜ majandusteaduskonnas läbi viidud ajakasutuse uuring näitas, et professorite keskmine töötundide arv nädalas küündis keskmiselt 58 tunnini (Tartu Ülikool 2011). Keskmine palk oli professoritel 2018. aastal Tartu Ülikoolis 3391 eurot¹. Professorit võime seega vaadata kui tippjuhti ja -spetsialisti, kes ühelt poolt teeb meelepärast tööd, saab head palka ja tal on akadeemiline vabadus. Teisalt aga on tal pikk ja piiramatu tööaeg ning projektipõhise rahastuse tõttu suur ebakindlus tuleviku suhtes, sest ainult entusiasmi ja õppetöö raha eest uurimisgrupe käigus ei hoia.

Kokkuvõttes on õigem tänapäeval mõelda teadlasest kui mitmekülgsest

¹ Tõele au andes peab mainima, et professorite garanteeritud miinimumpalk oli 2018. a lõpus 1870 eurot, seega tuli 1521 eurot teenida lisaks projektide ja lepingutega.

võimekast oma ala fännist ja tippspetsialistist, kes teeb teadustööd selle pärast, et peab seda oluliseks ja loodab teaduse abil üles kerkinud küsimusi lahendada, mitte aga selle pärast, et ta mujale ei sobi.

„Teadlased ei tegele praktilise elu küsimustega“. Ühiskond, eriti erasektor, vajavat rakendusuringuid. Ilmselt on seda lauset meil ajakirjanduses korrutatud sadu kordi. Kas maailmameistriks saab ainult Puka staadionil oma trennikaaslastega harjutades? Aga sealsamas võisteldes? Pigem vist mitte. Objektiivne mõõduvõtt ja võrdlemine, samuti tagasiside on edu saavutamiseks ja arenguks väga olulised. Veelgi tähtsam on avatus teaduses. Spordis oskab peaaegu igaüks ära mõõta, mitu meetrit kuul lendas või hinnata, kas pall oli korvis, aga teaduses võib adekvaatse metodoloogiga ja järelduste paikapidavuse hindamine olla keerulisem, kuid samas ka olulisemate tagajärgedega. Väikeses riigis nagu Eesti kerkib päris kiiresti üles ka kriitilise massi küsimus. Paljude teemade jaoks lihtsalt ei ole olemas vajalikul määral sõltumatuid eksperte. Seega tuleks võtta rahvusvahelist publitseerimist ja teadlase töödele antud viidete arvu (ehk tsiteeritavust), mille tähtsustamist mõnikord naeruvääristatakse, kui „parim enne“ tähtaja kehtimist või kvaliteedimärki, mis tõenäoliselt tagab selle, et teadlane oskab ka kohaliku tähtsusega küsimustele kolleegide tunnustatud viisil vastused leida.

Siinkohal on paslik meelde tuletada, et Eesti teaduse tase on maailma taustal silmapaistvalt kõrge (Allik, Lauk 2018). Näiteks kuulub neli Tartu Ülikooli sotsiaalteadlast – Anu Realo, Jüri Allik, Risto Näätänen ja René Möttus – psühholoogia ja psühhiaatria valdkonnas ühe protsendi maailma kõige tsiteeritumate teadlaste hulka,² mis tähendab, et pinnas teaduspõhiste lahenduste leidmiseks on igati

soodne. Kui Eesti elu jaoks olulisi otsustusi teevad ainult Puka staadionil harjutavad inimesed, võibki juhtuda nii, et teadusliku lahenduse pähe rakendatakse midagi, mis on heal juhul juhuslik ja kasutu. Näiteid kahjuks on, kasvõi kaitseväge personalivaliku juhtum teaduslikult põhjendamata Thomase meetodiga (vt lähemalt Jõgeva 2013).

Arvamus versus teadmine. Kuigi seda tehakse sageli, ei tohiks ekspertteadmist siiski arvamussega segamini ajada. Ka teadlane, kes on ühel alal tipus, ei pruugi olla ekspert mõnes teises küsimuses (näiteks elektrokeemik semiootikas või rahanduse spetsialist haridusteaduses). Eesti on väike ja mitmed tuntud sotsiaalteadlased esinevad ajakirjanduses ka arvamusliidritena. Siin tulebki selgelt vahet teha arvamusel ja teadmisel. Kui teadlane presenteerib oma uuringute tulemusi meedias, siis võib seda nimetada teaduse propageerimiseks. Juhul kui teadlane võtab sõna valdkonnas, milles ta on teadust teinud või mida lähemalt uurinud, on tegemist tõesti ekspertarvamussega. Kui aga teadlased avaldavad arvamusi, mis tuginevad nende varasemale elukogemusele või lugemusele, siis ongi tegemist arvamussega, mis väljendab tema isiklikke seisukohti ja mida rangelt hinnates ei saa nimetada teaduslikuks seisukohaks. Kui teadlane on ennast poliitiliselt määratlenud ja näiteks kandideerib parlamendi valimistel, siis on asi veelgi keerulisem. Siis seguneb tema teaduspädevus tema isikliku arvamusse ning lisaks veel ka partei ideoloogiaga. Oluline on oskus neid eristada ja aru saada, mis on mis ja miks.

Nende piiride tunnetamine on õnneks jäetud küll iga sõnavõtja enda asjaks ehk Eestis ei ole tsensuuri. See aga tähendab, et oluliseks filtriks info vastuvõtmisel peab olema ühiskonna üldine haridustase ja teadusliku mõtlemise levik, mida saab eakohaselt edendada juba lasteaias. Harimatuse kurbadeks näideteks on vaktsineerimisest keeldumine, lapiku maa teooriad, aga ka puuduliku

² Vt <https://www.psychology.ut.ee/et/instituut-ja-https://www.ut.ee/et/enim-viidatud-tu-teadlased-valdkonnad>.

finantskirjaoskuse tõttu SMS-laenude tõttu pankrotti sattumine. Kui eeldame, et kool ja õpetajad annavad ühiskonna üldisesse toimimisse infotöötlusoskuste arendamise ja levitamise kaudu mingigi positiivse sisendi, tuleb igal juhul jätkata õpetaja ameti prestiiži tõstmisega (nii töötingimuste kui ka positiivse kuvandi loomisega), sest ainult nii on pedagoogikaalased õppekavad atraktiivsed ja sõela läbivad parimad. Samamoodi peab teaduspõhisus jääma akadeemilise hariduse osaks, sest ainult nii omandab spetsialist vahendi teha iseseisvalt oma kutsetöös vahet töhusatel, tõenäoliselt töhusatel, lõbusatel, kuid kasututel ning suisa kahjulikel töövahenditel.

Alusuuringud versus rakendusteadused. Mis on siis see müstiline rakendusteadus sotsiaalteadustes? OECD Frascati käsiraamatu (peatükk 2) (OECD 2015) järgi on **alusuuring „eksperimentaalne või teoreetiline töö, mida tehakse peamiselt selleks, et saada uusi teadmisi nähtuste ja vaadeldavate faktide põhialuste kohta ilma otsese praktilise rakenduse eesmärgita.**“ Sotsiaalteadustes tähendab see seda, et kuigi uuring tehakse „ilma otsese praktilise“ kasuta ning konkreetne tellija pole selle eest eraldi maksnud, on uurimisküsimuste ring juba ette määratletud distsipliini elulähedusega ning tulemuste võimalik rakendusviis on pigem laiem kui kitsam. Näited sotsiaalteaduslikest alusuuringutest hõlmavad analüüse keskkonnategurite mõjust

**Sotsiaalteadlaste
tegevuse eesmärk
pole abstraktne ja kauge,
vaid see on:
õnnelikum inimene
ja ühiskonna
parem toimimine.**

inimese heaolutundele või majanduse kasvuteooriate analüüsi. Igatahes on väga tõenäoline, et uurimiserühmadel on juba olemas palju teavet, mida saaks edaspidi elu edenemise heaks rakendada. Selleks, et sedasorti informatsioon võimalikult laialt leviks, on teadlastel kohustus oma tulemusi avalikkusele tutvustada. Näiteks on tava teha kõik tudengite kraaditööd netis avalikult kättesaadavaks (vt TÜ raamatukogu repositoorium <http://dspace.ut.ee/>).

Oma erialateadmiste abil ühiskonna teenimine võib toimuda ka **rakendusuuringu** kaudu, mille puhul Frascati käsiraamat toob kõige tähtsamana esile olemasolevatele uuringutele tuginemise ja uute rakendatavate teadmiste saamise (OECD 2015). Näited sotsiaalteaduslikest rakendusuuringutest on piirkondlikud analüüsid koolivõrgu arendamiseks, uute kindlustuslepingu liikide turuanalüüs, ühe lapsevanema pendeltöökoha pidamise mõju peresuhetele ja laste edasijõudmisele koolis jms.

Täpselt nagu loodus- ja tehnikateadustes, kus teadusliku innovatsiooni ja arendustöö tulemusena võib lõpuks valmida prototüüp ja tulla turule uus toode, on eksperimentaalarenduse etapp (OECD 2015, 2.5, jaotus 2.32–2.36) mõeldav ka sotsiaalteadustes: toetudes alus- ja rakendusuuringutele valmib või täiustub mõni toode või protsess. Näiteks valmivad valideeritud testid kutsealuste edasise karjääri suunamiseks või suurandmete analüüsil tuginevad iseõppivad mudelid erinevate poliitikate mõjude hindamiseks majanduses. Kõik need on head näited sellest, et sotsiaalteaduste rakendusvõimalused on oluliselt lähemal ja laiemad kui ollakse seni arvanud.

Teadlaste nii otsesem kui ka kaudsem tegevuse eesmärk on meie elu parandamine, mis sotsiaalteadlaste jaoks ei ole väga abstraktne ja kauge, vaid üsna kergeti ettekujutatav eesmärk: õnnelikum inimene ja ühiskonna parem toimimine. Küll aga võib teadlastes pisut segadust tekitada püüd vastandada alusuuringuid rakendusteadustele ning lisaks kõige

selle taustal vastata ühiskonnas levinud ootusele, et ainus väärtuslik teadus on rakendusteadus.

„Sotsiaalteaduses ei ole mingeid seaduspärasusi“. Selles, et ühiskonnas ja inimeses on kõik kõigega seotud ja kõik mõjutab kõike, on omajagu tõtt. Kuid selge on ka see, et keeruliste suhete võrgustikes, aga teatud eelduste kehtimisel, on tugeva analüüsi ja arvutusvõimsusega kergem korda luua või tõde avastada kui lihtsalt kõhutunnet või poliitilisi prioriteete usaldades. Seega on hoolikal vaatamisel võimalik siiski tuvastada, et mõned institutsioonid või isikud on näiteks valimiste tulemusi ennustades täpsemad kui mõned teised (Punamäe 2019). Põhjuseks on tõenäoliselt järjest suurenev andmete hulk ja kasvav arvutusvõimsus.

Aga on ka lihtsamaid näiteid selle kohta, et teatud seaduspärasused toimivad ühiskonnaeluski. Sel aastal jooksis Eesti ajakirjandusest läbi näide, kus hinnati poliitiliste protestide mõjukust Newtoni mehaanika seadustega. Nimelt leidsid sotsiaalteadlased Chenoweth ja Belgioioso (2019) Aafrika riikide andmetele toetudes protestide ja streikide mõju hinnates, et selle suurus sõltub osalejate hulgast ning aktsioonide sagedusest. Matemaatiliselt on mõju võimalik väljendada valemiga, mis sarnaneb väga sellega, mida kasutas Newton mehaanilise impulsi kirjeldamisel, kus teatavasti impulss ehk liikumishulk on võrdne keha massi ja keha kiiruse korrutisega. Majandusteadus tunneb väga palju (matemaatilisi) seaduspärasusi, mida kasutatakse igapäevaste poliitikaotsuste tegemiseks (nt makroökonoomikas tuntud Phillipsi kõver, Taylори seaduspärasus, Okuni seadus jne). Kehtiv seaduspärasus ei pruugi aga ilmtingimata reaalteadusi kopeerida. Üks esimesi psühholoogilisi seaduspärasusi, Weber-Fechneri seadus, ütleb selgelt, et mingite omaduste või asjade määr on psühholoogiliselt täiesti erineva tähendusega, sõltudes otseselt algtasemest. Selles on kerge veenduda,

kui mõelda üheaastase vanusevahe peale väikelaste ja eakate puhul või 100eurose palgatõusu tähenduse peale madala- ja kõrgepalgaliste töötajate jaoks.

Praktikud versus teadlased. Teadlaseks olemist iseloomustab uudishimu, igas asjas kahtlemine, ja arusaamine, et teaduses ei ole lõplikke tõdesid. Mõni võib ju vastu vaielda, et loodusteaduses on ju füüsikaseadused, mis on lõplikud. Samas kui vaatame ajaloos tagasi, siis näeme, et ka isegi siin võivad toimuda teatud aja tagant paradigmaatilised muutused (Newtoni käsitus versus Einsteini käsitus). Sotsiaalteadustes on tulemuste sellised muutused tõenäolisemad ning uuritavad nähtused ise vähemal määral lõpuni etteennustatavad, mis ongi viinud selleni, et sotsiaalteadlased võivad arvata, mida nad iganes soovivad, lõplik sõna jääb ikka poliitikutele. Poliitikud ja ametnikud pöörduvad küll sageli teadlaste poole nõu saamiseks. Tavaliselt väljendub see aga lühiajaliste rakendusuuringute tellimises või individuaalsetes konsultatsioonides ja nõustamistes. Ringleb isegi anekdoot USA presidendi Ronald Reagani kohta, kes olla väitnud, et ta eelistaks oma majandusnõunikeks ühekäelisi inimesi. Sest igakord, kui nad (nõunikud) oma juttu alustasid, algas see väljendiga „ühelt poolt vaadates“ (*in one hand...*). Selline vaatepunktivahetus on ju uuritavaid nähtusi tundes igati arusaadav, kuid võimaldab poliitikutel valida teadlastelt valmis poliitikasoovitusi ja poliitikaotsuseid, mis samas sobiks nii poliitiku enda maailma-vaate kui ka eelarvega.

Üks mõjur, mis teadlaste ja ettevõtete või teadlaste ja poliitikute koostööd tõepoolest segab, ongi aeg. See on ju üldiselt arusaadav, et kui ettevõtjal või poliitikul on probleemile vaja lahendust, siis on seda vaja kohe, sageli mitte tänaseks, vaid suisa eilseks. Siin tuleb mängu ajafaktor ja spetsialiseerumine. Teadlane seisab dilemma ees, kas teada paljudest asjadest natuke ja olla valmis vastama

erinevatele päringutele või süüvida kitsalt ühte teemasse väga põhjalikult, olla omas valdkonnas rahvusvaheliselt edukas, publitseerida, käia konverentsidel ja tegutseda n-ö globaalsel teaduse turul. Kui tahta olla edukas teadlane, lüüa kaasa oma eriala arendamisel ja olla oma ideede testimiseks valmis sekkuma rahvusvahelisse teadusgrantide jagamisse, siis tegelikult ei olegi muid valikuid peale viimase. Enamik teadlasi läheb kitsa spetsialiseerumise

***Teadlane seisab
dilemma ees, kas teada
paljudest asjadest natuke
või süüvida ühte teemasse
põhjalikult
ja tegutseda globaalsel
teaduse turul.***

teed ning kui nüüd poliitikul või ettevõtjal tekib probleem, millele ta otsib lahendust, siis on väga suur tõenäosus, et taolise teemaga ei ole Eestis keegi väga süvitsi tegelenud, sest teadusega tegelevate inimeste arv on ju piiratud, probleeme ja teemasid aga lõpmatu arv. Seega tuleb viia ennast teemaga kurssi, tutvuda vastavat teemat käsitlenud artiklitega, õppida teiste riikide kogemustest jne. See kõik võtab aega. Samal ajal tuleb veel ka õpetada tudengeid, tegeleda projektide taotlemisega ning muude administratiivsete ülesannetega. Kui tegemist on perspektiivse teemaga, mille olulisus tulevikus ainult kasvab, näiteks alternatiivsed energiaallikad, või platvormitöö, siis on mõistlik kaasata seda teemat uurima mõni doktorant, kellest kasvab alles aastatega välja tunnustatud spetsialist. Mis kõik kokku on jällegi väga ajamahukas protsess. Poliitikul või ettevõtjal ei ole aga paraku aega, neile on vaja vastuseid kohe. Ja nii juhtubki, et enamik poliitikuid, ettevõtjaid, aga ka teadlasi lööb käega või küsib sellelt,

kes treenib siinsamas Puka staadionil, on kättesaadav ja valmis kiiremini vastama. Ja nii siis ühed teevad endiselt otsuseid (näiteks alkoholiaktsiiside tõstmine), tuginedes intuitsioonile või välknõuannetele, ning teised nokitsevad oma klaastornis edasi ja üritavad Euroopast suuremaid teadusgrante õngitseda.

Objektiivsusest ja interdistsiplinaarsusest. Potentsiaalse subjektiivsuse tõttu on iseäranis sotsiaalteadustes tarvis mitut vaatenurka ja koostööd erinevate teadlaste ja erialade vahel. Just seepärast on tarvis ka mitmeid koolkondi ja õppekavasid. See on lihtsaim ja odavaim viis välistada uuringu ühekülgsust ülesehitust ja andmete tõlgendust. Kahjuks on nii, et uuringu ülesehitust (erinevalt andmete analüüsimisest) tagantjärele kuidagi muuta ei saa. Kallutatud või vigase ülesehitusega uuring on aga veel hullem kui tegemata uuring. Seega tuleb koostööd teha juba päris uuringu alguses ehk selle väljamõtlemisel. Väikesele riigile omane barjääride vähesus on siinkohal suur pluss: suhted eri teadusharude esindajate vahel on päris tihedad ning interdistsiplinaarsus kerge tekkima. TÜ sotsiaalteaduse valdkond on seesuguse koostöö jaoks väga hea potentsiaaliga kooslus. Me suudame kokku panna tegusaid interdistsiplinaarseid uurimisrühmi ühiskonna jaoks oluliste küsimuste lahendamiseks. Heaks näiteks on RITA rändeprojekt³, kus koostööd teevad inimgeograafid, majandusteadlased, demograafid, sotsioloogid, kommunikatsiooniuurijad, kultuuriajaloolased, keeleteadlased ja haridusteadlased. Projekti raames vaadeldakse tööturu ja rände seoseid, tehakse pikaajalisi demograafilisi prognoose, analüüsitakse rände tulusid ja kulusid ning vaadeldakse lõimumise temaatikat haridussüsteemis. Tegemist on kolmeaastase projektiga ning tulemuseks peaks olema konkreetsed töövahendid ministeeriumidele ning vastavad poliitikasoovitused.

³ ETAGi projekt „Rändesõltuvus ja lõimumise väljakutsed Eesti riigile, töandajatele, kogukondadele ja haridusele“.

„Sotsiaalteadlasi koolitatakse liiga palju“. Selles mõttestambis on tegelikult koos kaks ideed. Esiteks arvatakse, et ühiskonnateadlasi on liiga palju ja teiseks, et neid ei ole vaja ei täna ega ka tulevikus. Kui Eestis toimis veel tasuline kõrgharidus, oli haridusnõudlus väga hea indikaator sellele, palju meil taheti teatud erialasid õppida. Räägime natuke arvudest: 2011/2012 õppis meie ülikoolides 69 100 üliõpilast, 2018/2019 aga 45 800 üliõpilast. 2010/11. õppeaastal õppis sotsiaalteadustes 35 protsenti (arvuliselt 24 185) kõigist Eesti tudengitest ning nendest 83 protsenti õppis tasulistel õppekohtadel. Hariduse valdkonnas õppis 7 protsenti ja nendest 31 protsenti oli tasulistel õppekohtadel. Seega oli tegemist noorte enda valikutega ja seetõttu ei tohiks praegu (2018/2019 õ-a) kuidagi imestada, et sotsiaalteadusi õpib 29 protsenti kõigist tudengitest pluss 7 protsenti õpib haridusteadusi. Nendest tudengitest 31 protsenti maksab ise oma õpingute eest! Seda olukorras, kus meil on tasuta kõrgharidus. Välisüliõpilased moodustavad umbes poole (49%) kõikidest maksvatest üliõpilastest. Õppetasu maksvaid tudengeid on ühiskonnateadustes kokku 5047.

Andmed, millele eelnevad arvutused tuginevad, on kõigile kättesaadavad Haridus- ja Teadusministeeriumi andmebaasist (vt haridussilm.ee). Valdav osa ühiskonnateaduse üliõpilasi õpib ärinuse ja õiguse erialal. Kas tudengid on rumalad, et õpivad valesid erialasid? Ilmselt ei ole, sest kui vaadata kõrgkoolide vilistlasuuringuid, siis värskest lõpetanute palga edetabeleid juhivad info- ja kommunikatsioonitehnoloogia (IKT) valdkonna lõpetajad, kellele kohe järgnevad ärindest ja õiguserialasid õppinud tudengid. Noored õpivad seda, mille eest tööturul korralikult palka makstakse (Laan et al. 2015).

Nüüd natuke ka väite teisest poolest – sotsiaalteadlasi ei ole ühiskonnale vaja ei praegu ega tulevikus. Nagu eespool juba näidatud, siis palgaandmeid vaadates on neid täna turul vaja. Kuidas on tulevikuga? Paljud ülikoolid ja uurimisasutused on

teinud tulevikuprognose selle kohta, milliseid ameteid või oskusi meil tulevikus vaja läheks. Vaadates USA populaarsemaid erialasid lähimal viiel aastal näeme, et need jagunevad peaaesjalikult kolme valdkonna vahel: sotsiaalteadused, IKT ning meditsiin (Kiersz 2015). Kui natuke pikema aja peale ette vaadata, siis rõhutatakse tulevikus peaaesjalikult n-õ pehmete oskuste vajadust, mida õpetavad sotsiaal- ja humanitaarteadlased. Sellisteks oskusteks on meeskonnatöö oskus (virtuaalsed meeskonnad), erinevate kultuuride tundmine, empaatia, kriitilise lugemise oskus, loomingulisus, uue meedia kirjaoskus jne. Loomulikult ei puudu nimekirjast ka programmeerimise algtööd ja üldisemalt matemaatiline mõtlemine, aga domineerivad n-õ pehmed oskused. Ükskõik kui vajalik tehnoloogiline või digitaalne lahendus ei leia rakendamist, kui see ei arvesta inimese kasutusmugavust ega näita selgelt ära, mida selle kasutamisel võita on. Kommertsialiseerimiseks aga on meil vaja ka inimesi, kes tunnevad peensusteni finantseerimist, turundust, patendindust, lepingute sõlmimist, välisturgudel toimuvat jne. Praktiliste argumentide kõrval ei saa lõpuks ju ka pahaks panna, kui noored saavad riigi, ühiskonna ja inimese kohta rohkem teada ehk on teadlikumad kodanikud. Ühiskonnateadusliku hariduse kasulikkust on selgelt näidanud ka ajalugu, sest ilma

**Ühiskonnateadusliku
hariduse kasulikkust
on selgelt näidanud
ajalugu, sest
ilma juristideta poleks
Eesti Vabariik
1918. aastal
sündinud ja toiminud.**

juristideta poleks Eesti Vabariik 1918. aastal sündinud ja toiminud (piisab ehk kui nimetada Pätsi, Vilmsi või Tõnissoni).

Eespool toodud müüdid on tekkinud sageli teadmatusel, ajaloolistest klišeedest või mingite üksikjuhtumite võimendamisest meedias. Kui neid siis hiljem aina üle korratatakse, muutuvadki nad käibetõdedeks.

Pisut üldistades võib väita, et teadlasele on vaja aega ja võimalust süveneda ning teha midagi esmapilgul arusaamatut, nagu tegid omal ajal ülalmainitud üliõpilased Oskar Kallas ja Mihkel Ostrov (Õunapuu 2006). Seda võib käsitleda nagu vaktsineerimist või kindlustusmakset, mille eest ühiskond tagab selle, et vajalikke küsimusi hakkavad lahendama kompetentsed eksperdid või uurimisrühmad. Õnneks kasvab nende teemade arv, kus meil on häid spetsialiste ja järjest rohkem on ka ametnikud ja poliitikud hakanud aru saama, et korralike lahenduste leidmise jaoks on vaja lisaks teadmistele ka natuke aega. Heaks näiteks on taas eelnimetatud RITA projektid, mis on osa suuremast Eesti Teadusagentuuri grantide süsteemist, kus mitme grupi uuringuid rahastatakse kuni kolm aastat. Tänu Euroopa Liidu struktuurifondidele on meie avalikul sektoril praegu palju suurem huvi ja ka võimalus tellida Eesti teadlastelt mitmesuguseid uuringuid kõikides teadusvaldkondades, sh ka sotsiaalteadustes.

SOTSIAALTEADUSED EESTI RAHVUS-ÜLIKOOI 100. AASTAL. Riigikogu Toimetiste käesolev number esitab väljavõtte Tartu Ülikooli sotsiaalteaduste valdkonna uurimistegevusest, mis oma haarde ja potentsiaali poolest võimaldab arendada Eesti elu parandavaid koostöökontakte ning lõppkokkuvõttes teha Eesti elu paremaks. Nagu eespool näitasime, võimaldavad just head sidemed panna kokku erilaadseid meeskondi, kes suudavad pakkuda mitmekülgset vaadet

ühiskonnaelu arengule ja probleemkohtadele ning töötada välja kompleksseid lahendusi. Sugugi vähem tähtis ei ole koostöövõimaluste teadvustamine ühiskonna eri segmentidele, sh ettevõtjatele, poliitikutele ja kodanikuühendustele, sest ka lihtsalt teaduslikust huvist tehtud uurimustel on suur potentsiaal osutada tegelikkuses rakendatavaks teadmuseks. Alljärgnevalt peatumegi põgusalt erinumbri artiklidel. Artiklid on valitud Tartu Ülikooli sotsiaalteaduste valdkonna kuue instituudi – psühholoogia instituudi, majandusteaduskonna, ühiskonnateaduste instituudi, haridusteaduste instituudi, J. Skytte poliitikauuringute instituudi ja õigusteaduskonna – ning Pärnu kolledži ja Narva kolledži teadlastelt, et näidata parimal võimalikul moel, milliseid küsimusi sotsiaalteadlased ühiskonnal vastata aitavad.

Siinjuures märgime, et ülikooli iga valdkond kannab vastutust nendes teemades ja küsimustes, millega õppe- ja teadustöös päevast päeva tegeldakse. *Sotsialia* puhul hõlmab see vastutus kogu meie valdkonna teemaderingi: eesmärgiks on parem ja teaduspõhine poliitikakujundamine, kvaliteetsem õigusloome, kõrgetasemeline ühiskonna analüüs ja selle taustal targa- mad poliitikaotsused, tõhusam majandus- analüüs ja laiem kandepind ettevõtlusele ning motiveeritud ja kõrgelt haritud õpetajad, psühholoogid, eripedagoogid ja logopeedid.

Artikkel „**Kuidas psühholoogia abil poliitikaid kujundada?**“ (Uusberg, Laas) vaatleb psühholoogia kasutamist poliitika kujundamisel. Täpsemalt on vaatluse all kolm poliitikakujundaja jaoks tähtsat teemat: esiteks on kasulik aru saada, millest reguleeritav käitumine sõltub; teiseks tasub tal tunda võtteid, millega saab inimeste käitumist mõjutada, ning kolmandaks on hea teada, kuidas mõõta poliitikate mõju psühholoogilisel tasandil. Kõigi nende ülesannete juures on abi psühholoogiast ja teistest

käitumisteadusest, kus on välja töötatud rida kasulikke mudeleid, mõjutusvõtteid ja mõõdikuid.

Artiklis „**Loodusressursside koht Eesti teadmuspõhises majanduses**“ käsitlevad Kadri Ukrainski, Urmas Varblane, Diana Eerma, Kadi Timpmann ja Liina Joller-Vahter Eesti majanduse arengu seisukohast väga strateegilist teemat: millised on meie loodusressursid ning kas me oleme neid piisvalt kaardistanud ja uurinud, et neid tulevikus majanduse arendamiseks paremini kasutada. Artiklis räägitakse sellest, kes peaks ressurside arendamisse investeerima, milliseid mudeleid leidub ressurside kasutamise kohta majanduse arenguks ja milline on Eesti üldine seis tähtsamate loodusressursside vallas.

Riigiteadlased Vjatšeslav Morozov, Andrei Makaritšev, Eiki Berg ja Kristel Vits analüüsivad artiklis „**Vene rehepapp, Kremli välispoliitika populaarsus ja de facto riigid**“ Venemaa olukorda nii sise- kui ka välispoliitilises vaates. Vaadeldakse Krimmi annekteerimisjärgse poliitika populaarsust Venemaal ning pakutakse sellele kultuuriline selgitus. Kuigi artikli teises osas käsitletud *de facto* riikide teema on tihedalt seotud Venemaa välispoliitikaga tema nn lähivälismaal ja Eesti lugejale seostub teema ilmselt eelkõige pigem endise Nõukogude Liidu ruumiga, on *de facto* riikide ring oluliselt laiem ja nende olukord rahvusvahelises suhtluses mitmekesine.

Artikkel „**Noored ja ühiskond: osalus, rahulolu ja toimevõime**“ (Kõuts-Klemm, Kalmus, Kutsar, Ainsaar, Beilmann, Kasearu, Soo) käsitleb noorte osalemist ühiskonnaelus ja poliitikas, analüüsib noorte osalemist riigikaitsel ning toob välja noorte üldise rahulolu oma eluga. Analüüsides on tuginetud TÜ ühiskonnateaduste instituudi viimase kümne aasta jooksul läbi viidud uuringutele ja teadusprojektidele.

Haridusteadlaste Margus Pedaste, Krista Uibu, Miia Rannikmäe ja Eda

Tagametsa artikkel „**Kuidas toetada tasemetöödega aineõppes üldiste oskuste kujunemist?**“ annab ülevaade tasemetööde rollist õpilaste üldpädevuste hindamisel ja tagasisidestamisel. Otsitakse vastuseid küsimusele, kuidas koostada tasemetööd nii, et need suunaksid õpilast parimal moel oma valikuid põhjendama, hindama informatsiooni usaldusväärsust ja omandama teisi elus vajalikke üldisi oskusi. Vaatluse all on loodusteaduste ja eesti keele tasemetööd.

Samuti haridusteelaline artikkel „**Diskussioon kakskeelsest haridusest: teadusuuringud ja Eesti mudelid**“ (Kallas, Küün) on esimene katse kirjeldada Eestis toimivaid õppekeele mudeleid. Artikkel kirjeldab Eesti koolide õppekeele olemasolevaid mudeleid ja seab eesmärgiks algatada teadmispõhine informeeritud debatt eri õppekeeltega koolide mudelite tõhususe, tulemuslikkuse ja kohasuse üle.

Heli Toomani artikkel „**Miks ja millist turismipoliitikat on Eesti riigil vaja?**“ käsitleb turismipoliitika tähtsust, defineerimist ja eesmärgi, aga ka Eesti riikliku turismipoliitika kujunemist aastatel 1920–1940 ja arengut iseseisvuse taastamise järel. Antakse ülevaade turismiasjaliste seas läbiviidud uuringust, kus otsiti vastuseid küsimustele, millist turismipoliitikat vajab Eesti olukorras, kus turismil läheb hästi, kuid konkurents sihtkohtade vahel on üha kasvamas, ning milliseid meetmeid peaks riik kasutama turismipoliitika tõhustamiseks.

Tartu Ülikooli sotsiaalteaduste valdkonna teadlaste uurimistegevuse ülevaate lõpetab emakeelse ülikooli 100. aastapäevale vääriliselt õigusteadlaste artikkel „**Nikolai Maim Eesti rahvusülikooli õigusteaduskonna alusepanija ja teadlasena**“ (Leppik, Luts-Sootak, Siimets-Gross). Artiklis antakse põhjalik ülevaade eestikeelse TÜ õigusteaduskonna ühe esimese professori Nikolai Maimi – ta oli üks kolmest eestlasest õppejõust – töö- ja eluteest. Maimi tegevus

Venemaa siseministeeriumi ametnikuna Eesti autonoomiasaaduse rakendusaktide koostamisel ja nende elluviimisel aastal 1917 võis olla just see, mis võimaldas Eesti riigil sündida. Teadlasena analüüsis Maim parlamentarismi ja riigikorraldust ning ühe lennuka ideena pakkus ta välja riigisisese avaliku õiguse põhimõtete kohandamise rahvusvahelistele suhetele.

Kokkuvõttes näitavad need artiklid selgelt Tartu Ülikooli sotsiaalteadlaste huvideringid mitmekülsust ja võimekust

rääkida kaasa Eesti jaoks oluliste otsuste tegemisel. Meeldivaid lugemiselamusi!

Lõpetuseks tahaksime tänada kõiki autoreid, kes olid väga koostöövalmid ning kannatlikud ning võtsid väga operatiivselt arvesse toimetajate täiendusi ja parandusettepanekuid, mida ei olnud just vähe. Meie eriline tänu läheb tõhusa abi eest prof Birute Klaas-Langile ning Mihkel Solvakule. Eraldi tahaksime veel tunnustada keeleteoimetajate Leeni Uba ja Kaidi Saavani väga head tööd. Aitäh!

KASUTATUD ALLIKAD

ALLIK, J., LAUK, K. (2018). Eesti teaduse ime. – Postimees, 21. märts. – <https://arvamus.postimees.ee/4445977/juri-allik-kalmer-lauk-eesti-teaduse-ime>.

CHENOWETH, E., BELGIOIOSO, M. (2019). The Physics of Dissent and the Effects of Movement Momentum. – *Nature Human Behaviour*, 08.05. DOI: 10.1038/s41562-019-0665-8.

JÕGEVA, K. (2013). Ajateenistuse pikkuse määrab töökõlbmatu meetod. – Postimees, 8. august. – <https://www.postimees.ee/1325398/ajateenistuse-pikkuse-maarab-tookolbmatu-meetod>.

KIERSZ, A. (2015). The 21 Best Jobs of the Future. – *Business Insider*, December, 14. – <https://www.businessinsider.com/the-21-best-jobs-of-the-future-2015-12>.

LAAN, M., KUUSK, A., SUNTS, H., URB, J. (2015). Eesti kõrgkoolide 2012. aasta vilistlaste uuring. Lõpparuanne. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium. – https://www.hm.ee/sites/default/files/2012_a_vilistlaste_uuring.pdf.

OECD. (2015). Frascati käsiraamat 2015. Teadusuuringuid ja eksperimentaalarendust käsitlevate andmete kogumise ja esitamise suunised. 2. peatükk. Teadus- ja arendustegevust kirjeldavad mõisted ja määratlused. – https://www.etag.ee/wp-content/uploads/2016/11/FrascatiManual2015_2ptk.pdf.

PUNAMÄE, S. (2019). Kes ennustas valimistulemusi kõige täpsemalt? – Postimees, 4. märts. – <https://www.postimees.ee/6536822/kes-ennustas-valimistulemusi-koige-tapsemalt>.

TARTU ÜLIKOO. (2011). Täiskulude arvestus ülikooli majandusteaduskonna näitel, TÜ täiskuluarvestuse tööühma tegevuse II etapi aruanne, töögrupi juht T. Haldma. Tartu.

ÕUNAPUU, P. (2006). Kuidas Kallas 1888. aastal rahvalaule kogus. – *Sirp*, 5. mai. – <https://sirp.ee/s1-artiklid/c7-kirjandus/kuidas-kallas-1888-aastal-rahvalaule-kogus/>.